

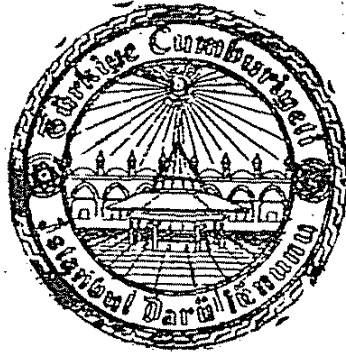
Beşinci Sene

Yirmiikinci Sayı

DARÜLFÜNUN
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

TARİHİ, İÇTİMAİ, DİNİ, FELSEFİ

Mart — 1932

İSTANBUL
Bürhanettin Matbaası
1932

Kitap-al-muteber

«Üst taraftı bundan evvelki sayıdadır»

(Feleki evvel) de nihayet buluncıya kadar her feleğin kendisini tahrik eden bir nefsi vardır. Ve her nefsin de teakkulünün rehberi olan bir (aklı müfarık) ı vardır ki bu (feleki evvel) in nefesi nefislerin evveli ve aklıda akılların evvelidir. Ve bu da mebdei evvelden vücutta gelen ilk mevcuttur.

Bunlar mebdei evvele dahi (akıl) derler. Şu kadar varki bunu en yüksek mertebede ad ederler. Yunanca bir kelimeye mukabil olan bu (akıl) kelimesinin arapçadaki mevkii ile bu kelimenin Yunancasının Yunan lisanındaki mevkii arasında fark vardır. Arapçada bu (akıl) kelimesi; insanı her istediği surette hareketten men etmek manasınadır. Akıbeti göz önüne koyan ve arzusu hilafına olarak insanı tavakkufa mecbur eden bu (akıl) kelimesinin manası ilimden ziyade amele yakındır. Yunancasındaki mana ise de bilâkis ilme yakındır. Bunun için; Yunanlıların insanda biri ilmî diğeri amelî olmak üzere kabul etmiş oldukları iki kuvvettten—Araplar (akıl) ile amele yakın bir mana kastettiklerinden — Araplara nazaran (akıl) ile bu amelî kuvvet ve Yunanlılara nazaran bu (akıl) kelimesinin Yunancadaki mukabili ile ilmî kuvvet kastolunmak evla olur. [Biz; evvelce insanda böyle biri ilmî diğeri amelî iki kuvvet bulunmadığını söylemiştik. Âlim ve Âmil aynı şahsiyettir. İlim ve amel aynı insandan sudur eden iki muhtelif fiildir.]

Yunancada bu kelimenin manası amelden ziyade ilme yakın olduğu içindir ki Yunanlılar Allaha bu—(akıl) ismini verirler. Çünkü onların lisanındaki bu akıl kelimesi Arapçada olduğu gibi izafî bir manayı muhtevi değildir. Arapçadaki (akıl) kelimesinde; bir maddeyi muakale etmek

manası olmakla muakale olunan maddeyi izafet olmadıkça bunun manası tahakkuk edemez. Fakat Yunancadaki mukabili olan kelimedé izafete lüzum yoktur.

Gerçi bu kelimenin mukabili olan ve manaca amelden ziyade ilme yakın bulunan kelimedé dahi (âlimin ilim) gibi kendi filine izafet bulunabilirse de Yunanlılarca ilim ve âlim, akıl ve âkıl müteradif isimlerden olmakla yine hakikî surette izafet mevcut değildir.

Bunların fikirlerini kısaca hülâsa edelim:

«Allah birinci mevcuttur. Ve onun mevcudiyeti bizatihi»
«olmakla bu mertebe de kendisine hiç bir mevcudu iştirak»
«ki yoktur. ve ondan ilk defa ancak bir şey vücade gel»
«miştir ki o şeyi Allahın zatı icadile cutetmiş ve icadı da»
«zatından, zatı için bizatihi sadır olmuştur. Kendi suretinin»
«ayineye inikâs eden aksine bakan ve ayine de kendisi için»
«kendini temaşa eden bir insan gibi..»

«Allahın zat için zatını zatının ayinesinde görmesinden»
«sadır olan bu (akıl)ın — Allah zatını ezeldenberi taak»
«kul etmekte olmasile — Allahtan vücuda gelmesi ezelîdir.»
«Bunun vücudua Allahın vücudunun takaddümü zamanî»
«değil; illî bir takaddümdür.»

«Ve (Birden ancak bir sudur eder) [1] kaidesi mukte»
«zasınca mebdei evvelden itibaren yekdiğerlerinin illetleri»
«ve malülleri olmak üzere malulü ahire bir silsile teşekkül»
«eder »

Bunların bu sözlerine göre kâinatta bulunan her mevcut tulanî bir silsileyi takiben yekdiğerinin illeti ve malulü olmak icap ediyor, Halbuki biz; vücutta namütenahi eşhas görüyoruz ki bunlar birbirlerinin illetleri ve malülleri değildirler. Yekdiğerlerinin illetleri ve malülleri olmayan muhtelif insanlar buna misal olduğu gibi her cins ve her nevi hayvanlardan ve nebatlardan yekdiğerlerinin illetleri ve ma-

[1] (Muhıttin ibni arabî) [الفوحا المكية] C. 1. S. 260 Kışmırı basması) sında (Aristo) cuların bu kaidelerini çerhetmektedir.

lülteri olmayan binlerce hayvan ve binlerce nebatdahi misal olarak gösterilebilir. Bunların mebdei evvelden itibaren yekdiğerlerinin illetleri ve malülleri olmak üzere tasavvur ettikleri tulanî bir silsileye nazaran kâinattaki tulanî ve arzanî olan muhtelif illetler ve mallüler silsilelerinin vücudu nasıl izah edilebilir? Ve yine bunlar nasıl oluyor da:

«Mebdei evvelin zati ile zatın taakkul etmesi ciheti ile»
«kendisinden malulü evvel sadır oldu ve malulü evyel zatını»
«ve illetinitaakkul eyledi: Yani kendisinde vücudunun bizatihi»
«imkânını—ki bu, bilkuvve bir emirdir—Ve aynı zamanda»
«[evvel taalâ]ile vücudunun vücubun taakul» etti—ki bu da»
«bilfiil bir emirdir—»

«Mebdei evveli taakkulu ile bundan bilfiil bir akıl sudur»
«etti,zatın taakkulu ile hasıl olan bilkuvve imkânı vücudun-»
«dan feleki evvelin cirmi ve bilfül olan vücubu vücudun-»
«dan feleyi muharrik olan [nefsi felekî] hasıl oldu » diye
mebdei evvelden malulü evvel olan yalnız bir aklın sudurunu ve malulü evvelden ise birden ziyade şeylerin sudurunu kabul ediyorlar.

(Aristo) mektebi mensuplarının bu fikirlerine karşı şimdiye kadar hiç bir kimse tarafından itiraz ve muhalefet vuku bulmamıştır.Halbukiëbu sözler akliyattan ziyade nakliyata tam bir müşabehet arz etmektedir.

III.

(Nefisler) ve (akıllar) hakkında söylenmiş olan sözlere bir nazar

(İlmünnefs—Ruhiyat)da nebatî, hayvanî insanî ve melekî nefislere dair söz söylemiş olduğumuz gibi madenlerin tabii kuvvetleri hakkında da malûmat vermiş idikki şimdi de

mevalidi selase diye icmâl edilen bu üç sınıf mevcudun mahsus olau fiilleri ve eserlerinden intikal edilmek tariki ile kendisinin nefisleri bulunduğuna ve bilkuvve (akıl) olan nefsin bilfiil (akıl) olabileceği mevzuuna gelmiş oluyoruz.

Evvelâ şunu söyleyelim ki: bir aynın diğer bir ayna inkilâp etmesi mümkün değildir.

(Nefs) in (akıl) olması ve (akıl) namını alması sırf bir tesmiyeden ibarettir. Hiç bir zaman (nefis) cevheri (akıl) cevherine inkilâp etmez.

Bunların: « (Nefs)in bir muallimi vardır ki bilfiil âlim olan bu muallim (nefs)i talim eder» demeleri doğrudur fakat ilim; bize mutlak bir muallim bulunduğunu göstermektedir. Muallimlerin ve mütaallimlerin çoklukları veya bir çok mütaallimlerin yalnız bir muallimi bulunduğu veya bir muallimin bir çok mütaallimleri olduğu malum değildir. Halbuki bunlar; nevi ve mahiyet itibarile aynı cevherden ibaret addettikleri nufusu insaniyenin illeti karibesi olmak üzere (akıl fa'al) i kabul ediyorlar ve bu (akıl fa'al)in nufusu insaniyenin muallimi olduğunu söylüyorlar.

Bunlar: « birden ancak bir sudur eder.»Düsturuna sadık kalmak için: «Her ne kadar emzice ve talimü terbiye ve muhitten tevellüt eden farklarla insanlar yekdiğerlerine nazaran başkalık gösterirler ise de esas itibarile nufusu insaniye aynı nevi ve aynı mahiyette bir cevherdir» diyorlarsa da nufusu insaniyenin muhtelif ahval ve efaline bakarak bunların cevher ve mahiyetlerinin dahi muhtelif olduklarını istidlâl edebiliriz ki bu cevher ve mahiyet itibarile ihtilâftan dahi bunların bir illetin değil; müteaddit illetlerin malülleri olduğu anlaşılır. Yalnız şu kadar var ki bu müteaddit illetlerin her biri bir nefsin veya bir çok nefislerin illeti oldukları vazih surette malum değildir. Lâkin müteaddit eşhas arasıuda münasebet ve yine müteaddit eşhas arasında bilâkis mübâyenet görülmekte olduğundan bir il-

letin bir çok nefislerin illeti olduğunu kabul etmek her bir nefsin ayrı bir illeti bulunduğunu kabul etmekte evladia.

Bundan başka eserleri ve ftileri ile bendelerimizde mevcut olduğu sabit olan (nefis) ile (akıl mufariki fa'al) namını verdikleri (akıl) arasında gösterdikleri farkda tam değildir.

Bunlar; bu hususta; maksusat idrâk eden kuvvet ile mâkulatı idrâk eden kuvvetin aynı kuvvet olamayacağına istinat etmektedirler. Halbuki evvelce izah etmiş olduğumuz veçhile mahsusatı idrâk eden kuvvet aynı zamanda mâkulatıda idrâk etmektedir. Mâkulatı idrâk eden kuvvetin mahsusatı idrâk edemiyeceyi sözü bu muddeayı iebata kafi bir delil olamaz.

(Nefis) evvelâ gayrı mahsus şeyleri külli bir surette idrâk itibarile (akıl) ve bedenlerimizdeki tasarrufu ve bedenlerimiz ile gösterdiyi faaliyeti itibarile (nefis) dir.

(Nefs) ile (akıl) arasında ki fark ve ihtilaf bir nefsin diğer nefisten ve ya bir aklın diğer bir akıldan daha kuvvetli ve daha şerif ve âlâ ve efdâl olmaları itibariledir. Yoksa bunlardan biri mahsusatı, diğeri makulatı idrâke munhasır bulurmak itibarile yekdiğerinden ayrılmış deyildirler.

IV

(Ukulü müfaraka) ve (nufusu eflâk) hakkındaki sözlere rücü. (Aristo) ve muakkiplerinin iltizam etmekte oldukları "birden ancak bir sudur eder., düsturuna gelelim:

Esas itibarile bu düstur doğru olabilir. Fakat bunların bu düstur ve kaide üzerine bina etmiş oldukları fikirler bu kaidenin zarurî neticeleri değildir.

Bunlar bu düstura istinaden [her cihetle bir olan mebd-i evvelden ancak bir sudur eder.] diye kendisinden yalnız aklın sudur ettiğini söylediler isede sonra bu akıldan iki muhtelif taakkul neticesi olarak birin değil ikinin sudur

etmiş olduğunu ifade ettiler. Yani bunlar ; başka bir zata izafet bulunmaksızın doğrudan doğruya aklın mebdei evveli taakkulünden [diğer bir akıl ve kendisinin taakulünden (nefis) ve (cirmi felek) sudur ettiğini kabul etmektedirlerki bunların iki taakkul itibarile bir şeyden iki şey'in sudur ettiğini kabul eylemeleri “ birden ancak bir sudur eder .” Düsturuna bina olunamiyacağı gibi aynı zamanda bu ikiliğin suduruna mebdei evvelden başlamıyark, bunu mebdei evvl gibi bizzat bir olan (akıl)a terk ve tehir eylemeleri dahi sebepsiz bir harkettir.

Bunlar: (“Sani — akıl) (evvel — mebdei evvel) i taakkul etmekle kendisinden başka bir akıl ve kendini taakkul etmekle feleyin cirmi ve nefsi haşıl oldu .” diyeceklerine [mebadei evvelin evvelî bir (akıl) ile zatını taakkul etmesi diğer bir akılı ve bu akıl dahi bir icadı ve icat dahi diğer bir akılı iktiza ederek ikinciye birinci ve üçüncüye ikinci sebep olmak suretile mahlukatı diğer mahlûkatının esbabını teşkil etti] demiş olsalardı kendilerini bu itirazdan korumuş olurlardı.

V

İcadın başlangıcı hakkındaki fikirlere dair

(Aristo) mektebi; hilkatı yukardan tutturmuş ve bu husustaki reyini yıldızlara ve yıldızların hareketlerine ve muharriklerine rabteylemiştir. Bunların bu husustaki rey ve nazarları bu reyin hilafında olan diğer bir reyî ret edecek bir kuvveti haiz değildir. [Yani; bir nazariyedir] kendilerinden sonra vaki olan takibat ve tettebbuat neticesinde bunların bu fikirlerinin butlanı meydana çıkmıştır.

Hilkatın başlangıcı hakkında: «Mebdei evvelin iradeten ve tabancut ve icadı icap eden zatından sudur eyleyen birinci malûl tek bir mevcuttur.» demelerini kabul edelim. Fakat bundan sonra: “Bu malûl kendisinin illetini ve aynı

zamanda kendisini taakkul ederki illetini taakkul etmesile kendisinden kendisinin misli sudur eder. Ve kendisini taakkul etmesinden de kendisine nazaran vücudunun imkânı ve illetine nazaran vücudunun vücubunu bilmiş olurki vücudunun imkânı cihetinden kendisinde (heyulâ) dan ibaret olan bir cirim sudur eder. Ve bu cirim imkâna mahâl ve bilkuvve bir mebde olur. Ve filen vücudunun vücubu ciheti ile de kendisinden (nefis) den ibaret olan suret sudur eder. Ve bu birinci malûl (akli mufarik) olduğu gibi aynı zamanda kendisini tahrik eden (nefis) inden ibaret olan sureti ve de maddesi ile bir (felek) olmuş olur., diyeceklerine niçin bizim evvelce demiş olduğumuz veçhile şöyle : “cutetticut etti ve bildi ve bilmek neticesi olarak ve bunun neticesi olarak icat yledi ve bunun neticesi olarak halketti ve halketmenin neticesi olarak bildi., söylemiyorlar?!...

Böyle söyleyecek olurlarsa ikinci bir sebebe lüzum kalmaksızın zatından zati ile bir çok mevcudatı icat etmiş olacağından mebadei evvelin icadı bir mevcuda munhasır olmamış olur.

VIII

(Kaza) ve (Kader) [1]

(Kaza) kelimesinin arap lisanındaki manası katî bir surette hükmetmek ve herhangi bir meseleyi kabili rücu olmayacak surette kesip atmaktır. Bundan dolayı gerek müspet ve gerek menfi kat'i bir hükmü ihtiva eden meseleye (kazıyye) namı verilir.

(Kader) kelimesi de taktirden alınmıştır ki taktir; zati surette miktarlara ve arazi surette miktarları hamil olan miktar sahiplerine itlâk olunur.

Meselâ: cismin üç buduna itlâk zati surette bir itlâk

[1] Aradaki fasıllar terkedilmiştir.

olduğu gibi cisimlerin sathlarındaki her hangi bir rengin meselâ: Beyazın beyazlığı veya siyahın siyahlığı itibarile veya bu renklerin cisimlerin sathlarındaki kemmiyyeti inbisatlarına nazaran cisimlere itlâk olunması arazî bir itlâktır.

Bazan da kendisinde üç buut bulunduğu gibi miktar ve takdiri dahi olmayan maddelerde dahi mecaz tariki ile istimal edilir. Meselâ: Hararet ve burudetin şiddet ve zaiiflardan ifade için hararetin miktarı veya burudetin miktarı denildiği gibi: Flânın ilmi çoktur veya azdır denilerek maneviyat dahi miktar sahibi olan mahsusat gibi kullanılır.

Bu (kaza) ve (kader) kelimelerinin mütedvil olan manaları: Allahın ilmi sabıkı ve hükmü dahilinde veya feleklerin ve feleklerdeki yıldızların hareketlerinin muktezası üzere kevn ve fesat aleminde olmuş ve olacak hadiseler demektir. Bu iki kelimededen birinci kelime yani kaza kelimesi gerek Allahın ilmi sabıkı ve hükmü dahilinde olsun ve gerek yıldızların hareketleri muktezası neticesi bulunsun külli surette hüküm manasını iş'ar eder. (kader) ise (kaza) nın mevcudata tevezzuu itibarile taktır ve tezyini ifade eder. yani kaza küllî olduğundan tafsilsizdir. (Kader) ise şahsî, vakti, miktarı, keyfiyeti, zamanı, mekânı, uzak ve yakın sebepleri, hayır, şer, seadet ve şekaveti tayini ifade ettiğinden tafsillidir.

Neselâ: Allah; sabık ilminde her insanı ölüme mahkûm etti ki bu (kaza) dır. Her bir insanın nerede ve ne suretle ve ne zaman öleceğini dahi tayin etti ki buda (kader) dir. Esas itibarile (kaza) ve (kader) e kail olanlar iki muhtelif mezhbe ayrılmışlardır.

I — : (Kaza) ve (Kader) herşeye şamil olduğuna kail dirlerki bunlarda ikiye ayrılmışlardır.

A — Allahın kadim ve sabık ilmi ile her olmuş ve olacağı biligine kail olanlar:

B — (Kaza) ve (Kadar) yıldızların hareketlerine tabidir.

2 — : Hadisat her nekadar Allahın ilmi sabıkı üzere ceryan ederse de bunlardan şerî emirler ve nehiler müstesnadır. İtaat edenlere sevap verilmek ve isyan edenlere ikap edilmek için şerî emirler ve nehiler imkân tahtında bırakılmış ve insanın irade ve ihtiyarı hiç bir kayitle takyit edilmemiştir. Eger şerî emirler ve nehiler cevaz ve imkân tahtında bırakılmamış olsaydı sevap ve ikap zulüm ve abes olurdu.

(Kaza) ve (Kader)in her şeye şumulü bulunduğu ittifak ile bunları Allahın sabık ilmine isnat etmek ve ya yıldızların hareketlerine atfeylemek hususlarında ihtilâf eylemiş olanların aralarını cem edenler de olmuştur. Allahın ilmi sabıkı her şeye ihtiva ettiği ve bunların arasında yıldızların hareketleri ve bu hareketlerin muktazaları dahi dahil bulunduğu nazarı itibara alınırca bu iki mezhep erbabı bir nokta da ittifak etmiş olurlar.

İkinci mezhep erbabı, yani (Kaza) ve (Kader)in umumi olmadığını şerî emir ve nehilerin (paza) ve (kader) haricinde olduğunu iddia edenler yukarda arzolduğu veçhile (Kaza) ve (Kader) bulunduğu takdirde insanın her hangi şerî bir işi yapması veya yapmaması elinde olmadığından Allahın; insanları şerî emirler ve nehilerden dolayı mükâfat veya mücazatlandırmasını büyük bir mantıksızlık addederler.

Doğrudan doğruya (kaderi) olanlar bunlara cevaben: Allahın kendi mülkünde tasarrufa hakkı olduğunu ve kimşenin kendisine sual sormağa ve yaptığı işlere itiraz etmeğe hakkı bulunmadığını ve insanların tasarruflarına kıyasen Allahın mülk ve melekutndaki] tasarrufatında da kendisine adil ve cevrinat edilemiyeceğini söylerler.

(Kaza) ve (kader) in her şeye şamil olduğunu kabul ile beraber (kaza) ve (kader) i yıldızların hareketlerine atfedenler derlerki: Yıldızların hareketlerinin neticeleri olan hadîselerde ne rabbin ve ne kulların rıza ve ademi rızaları

yoktur. Ne olmuş ve ne olacaksa sırf yıldızların hareketleri neticesi olarak vaki olmuş ve olacaktır. Şerî emirlere itaat etmek insanı manevî saadete erİştirmiyecęi gibi bu emirlere itaat etmemekte insanı şakavete sevk etmez. Şerî emirlere muti olanlar içinde şaki olanlar görüldüğü gibi asiler içinde de sâit olanlar vardır.

İnsanların saadet ve şakavetleri yıldızların hareketlerinin tesirlerinden başka bir sebebe atfedilemez. Doğrudan doğruya (kaderi) olan yani mutlak surette (kaza) ve (kaderi) ispat edenlere mukabil mutlak surette bunları inkâr gidenler de vardır. Bunlar; hadisatı ittifak ve tesadüfe hamledeler. [Alemin kadim bir halikı olduğunu kabul etmezler.]

IX

(Kaza) ve (Kader) hakkında bizim mütalâamız

Bizim bu husustaki fikir ve kanaatimiz gerek usul ve gerek bu usule istinat eden fûru'u itibarile bizden evvelki zatların bu hususta ki fikir ve kanaatlerine muhaliftir.

Benim fikrim şudur: Vakti mahsusunda vaki olmakta bulunan ve vaki olup maziye inkilâp eden atide vaki olacak olan şeylerin hepsini ayınlarla bir alimin ihata etmesi haddi zatında mümteni ve gayri makturdur. Binaenaleyh Allahın bunu ihata etmeyişi ilminde bir eksikliği ve kudretinde bir aczi icap etmez. Çünkü: Mümânaat, alimde dâğıl malûmda; kadirde değil makturdadır. Mademki alimde ilmin husulü malûmatın vücudüne bağılıdır ve mademki. Vücut mütenahiyyi hasır değildir. — Meselâ: Atide yağıcak karın zerrâtı mütenahî olmakla beraber henüz vücuda gelmediği için vücut o zerrelere hasır değildir. — Şu halde vücut; namütenahiyyi nasıl hasır olabilir?!

Böyle muhali; müstelzim olan bir hüküm Allahın ilmine nasıl nispet edilir?!..

Ve Allahı bundan tenzih edenlere nasıl söz söylenebilir?!..

Allahın ilim ve kudretini her şeye taallükunun manası yukarda söylediğimiz vechile vücut; namütenahiyyi ve hattâ mütenahiyyi hasır olmadığından ve binaenaleyh bunları bir alimin ilmi ihata ademiyeceğinden mazide taktir edilmek ve bilâhara halde vaki olmak ve istikbalde vaki olacak bulunmak kayıtları haricinde her istediği şeyi istediği zamanda istediği vechile yapmağa kadir olmasıdır.

Her zaman ve her mekânda asla değişmeksizin bir tarz ve surette cereyan etmekte olan hadiseleri ise Allahın ezeli ilmî ile bilmesi müstehil değildir çünkü bir zamanda bir şeyi bir alimin bir ilmî ile bilmesi mümkündür. Yani; bir nesak üzere cari olan (tabiiyyat) da (Kaza) ve (Kader) cari ise de zamanlara ve şahıslara nazaran daima değişmekte olan (iradiyyat) da vukuundan evvel küllî ve umumî surette (Kaza) ve (Kader) cari olamaz.

(Tabiiyyat) ve (İradiyyat) dan mürekkep olan şeylerde de (Kaza) ve (Kader) cari olamaz ki ne sırf iradeye ve ne sırf tabiata hamlolunamayan tesadüf ve baht — tali dahi bu cümledendir.

Mesela : Ahmet; evinden çıkıp bir caddeyi katederken bu caddeye doğru mütekati bir istikamette bir akrep gelmeye başlayacak olursa Ahmet; pek suratli veya pek suratsız gitmiş olduğu taktirde tekatu noktasında akrebe rast gelmezse de orta yürüyüşle gitiği taktirde akrebe rast gelerek akrebi çiyner veya akrep Ahmedin ayağını sokarki bu hayvan ne sokmağı ve ne de çiynemeyi ne taban ve ne iradeten kastetmemiş olduğu gibi Ahmet dahi ne sokulmağı ve ne çiynemeyi kastetmiş değildir. Bunları kendilerinden başka bir kuvvette tahrik etmiş değildir. Belki bunları istediği zamanda istediği suretle Allah tahrik etmiştir. Fakat;

mevcudatın bütün cüzülerinin her zamanda ve her mekân-
da yekdiğerlerine tesadüf etmelerini Allahın taktirinin mu-
hiş olması; Allahın kudretinin noksanından değil; esas itibarile
mümteni olduğundan caiz değildir.

Sekizinci fasılda söylediğimiz veçhile alemin hadiselerini
yıldızların hareketlerinden husule gelen tesirlere isnat eden-
lerin sözlerine gelelim:

Bunlar derlerki: Kâinattaki hadiseler ezeli mevcudatların
malûlleridir. - Bu hadiselerin sebepleri ezeli mevcutlardır.
Ezeli ve daimi mevcutlar ise sermedi vücutları ile hadis
eşyaya bizzat sebep olamazlar belki; bu ezeli mevcutlar;
kendilerinde ki devri hareketleri ile hadiselere sebep olur-
larki bunların vücut ve istimrarları ve mutlak hareketleri
kadim isede hareketlerinin cüzüleri her an hadis olmakta-
dır. Her bir hadisın yanı: Vücudüne adem sebkat eden
her mevcudun vücudünün illet ve sebepleri, devri bir hare-
keti müstemirre ile devretmekte olan ezeli mevcutlardır.
Bu ezeli mevcutların istimrar üzere olan hareketlerinden
her anda mevcut olmayan cüzüler vücade geldiği gibi
mevcut olanları dahi ademe gitmekte olması sebeble kâi-
natta daimi bir tebeddül ve teceddüt ve mutemadi bir
olmamak ve ölmek vukua gelir.

Kâinattaki tebeddül ve teceddüt ve ölüm ve ölümlere
sebeplere olan yeğâne müessir bu hareketler olup bunlardan
başka ne kadim ve ne hadis başka bir müessir ve âmil
yokturki bu yıldızların her birinin gerek suratli ve gerek
suratsız müstemir ve mutemadi olan hareketlerine (Kaza)
ve bu hareketlerin cüzülerinin tesirleri ile muayyen zaman
ve mekânlarda vukua gelen cüzi ve mahdut hadiselere
(Kaza) denilir. [1] Tabii surette hareket eden bu ezeli

[1] Bugüne kadar bazı kimselerin: «Felektan kâim aldım» ve «Fe-
leğin kaddi bükülsün» dediklerini işidiriz ki bu gibi sözler bu eski iti-
katların bakıryesidir. [Mütercim]

mevcutların her şeyde âmil oldukları kabul edilecek olursa tabîi ile irade ayrı, ayrı şeyler olduğundan gerek Allahın ve gerek insanların iradî fiilleri inkâr olunmak icap eder diye kendilerine bir itiraz olunabilir fakat bunlar, iradenin dahi bu ezeli mevcutların tesirleri atında vukua gelen hadiselerden olduğunu söylerler.

Son

M. Şerefeddin

İstanbul darülfünun kelâm tarihi müderrisi
